

”את בנך, את יחידך, אשר אהבת”

הקדמה

הגמרא במסכת מגילה (לא ע”א) אומרת שביום השני של ראש השנה קוראים את פרשת העקדה (בראשית פרק כ”ב). פירש רש”י: ”עקדת יצחק מזכירין כדי שתזכר לנו היום במשפט”.

בתחילת פרשת העקדה נאמר:

”ויהי אחר הדברים האלה, והאלקים נסה את אברהם, ויאמר אליו: אברהם. ויאמר: הנני.

ויאמר: קח נא את בנך, את יחידך, אשר אהבת, את יצחק, ולך לך אל ארץ המריה, והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך” (כב, א-ב).

לפי האמור במאמר הקודם נראה פשוט שהכוונה במילים ”בנך” ו”יחידך” היא ליצחק, ולא לישמעאל, שהרי ד’ כבר אמר לאברהם שישמעאל הוא **בן האמה**, ואינו נחשב כבנו.

כן עולה גם מדברי המלאך אל אברהם אחרי העקדה: ”עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, ולא חשכת את בנך את יחידך ממני” (כב, יב), דהיינו שיצחק הוא הבן היחיד של אברהם.

וכן פירש הרמב”ן (כב, ב): ”קח נא את בנך את יחידך – בעבור היותו בן הגבירה, והוא לבדו אשר יקרא לו זרע, קראו יחידו, ובא הלשון להגדיל המצוה. אמר: קח נא את בנך, היחיד, האהוב, יצחק, והעלהו עולה לפני”.

כעין זה כתב גם רבי אברהם בן הרמב”ם: ”וטעם מאמרו יחידך, ואף על פי שהיה לו ישמעאל! לפי שכבר הרחיק את ישמעאל והפריד אותו, והרי הוא כאילו אינו”¹.

אך למרבה הפלא כתב רש”י (כב, ב) על פי חז”ל²:

”את בנך – אמר לו: שני בנים יש לי.

אמר לו: יאת יחידך – אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו.

אמר לו: יאשר אהבת – אמר לו: את שניהם אני אוהב.

אמר לו: יאת יצחק”.

¹ כעין זה כתבו גם האברבנאל כאן בתשובה לשאלה הרביעית (דף רסח במהדורת ירושלים תשל”ט)

ו”אור החיים” הקדוש לעיל פסוק א.

² בסנהדרין פט ע”ב ובר”ר נה, ז.

א. קושיות ה"יפה תואר" על דברי חז"ל

ה"יפה תואר"³ הקשה על דברי חז"ל אלו ארבע קושיות:

1. כיצד אמר אברהם אבינו שישמעאל הוא בנו? והרי ד' אמר לו בפרשה הקודמת שישמעאל איננו בנו, כי אם בן האמה!

2. גם אם נאמר שישמעאל נחשב כבנו של אברהם, כיון שהוא בנו במובן התולדותי, כיצד יתכן שלאחר שד' אמר לאברהם: "את יחידך", יאמר אברהם: "זה יחיד לאמו, וזה יחיד לאמו"?! והלא ד' אמר לו "יחידך" - שלך, ומהי הטענה: "זה יחיד לאמו"?

3. חז"ל אמרו שעל דברי ד': "אשר אהבת", אמר לו אברהם: "את שניהם אני אוהב". כיצד יתכן שאברהם יאהב את ישמעאל בן השפחה, שד' ציוה לגרשו, כיצחק בן שרה הגבירה, שנולד לו בבשורת ד' בכריתת ברית?

4. כיון שאברהם גירש את ישמעאל מביתו, אם כן מדוע חשב אברהם שד' מצוהו כעת לקחת את ישמעאל, שאיננו נמצא כלל בביתו?

אמנם מרש"י בהמשך הפרשה מוכח שישמעאל היה באותה שעה בבית אברהם, שכן על הפסוק "ויקח את שני נעריו אתו" (כב, ג), כתב רש"י: "ישמעאל ואליעזר"⁴. אם כן מוכח שישמעאל חזר לבית אברהם. אך דבר זה עצמו קשה, שהרי הקב"ה אמר לאברהם לגרשו, ולכאורה כלול בזה שישמעאל לא יחזור עוד לבית אברהם!

כתב על כך ה"משכיל לדוד"⁵: "צריך לומר שישמעאל, אחר שגדל ונשא אשה, חזר לבית אברהם, ולא חשה לו שרה אמנו. שאחר שהיה יצחק גדול, לא היתה מפחדת שמא ילמד ממעשיו. וגם לא היה עוד [ישמעאל] כמו בן, אלא כמו נער משרת, וכדלקמן (פסוק ג): 'את שני נעריו – ישמעאל ואליעזר'. ועוד דהשתא אולי כבר חזר בתשובה". לפי זה לא קשה הקושיה הרביעית, אך עדיין קשות שלוש הקושיות הראשונות כיצד החשיב אברהם את ישמעאל כבנו, אהובו ויחידו?

ב. תירוץ ה"יפה תואר"

תירץ ה"יפה תואר" על פי הנאמר בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א)⁶: "ויצא ישמעאל מן המדבר לראות את אברהם אביו... באותו הלילה נגלה הקב"ה על אברהם ואמר לו: 'קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת'". כיון שבדיוק באותו לילה הגיע ישמעאל מן המדבר, חשב אברהם שאולי כוונת ד' היא לישמעאל, אף על

³ "יפה תואר" השלם (פירדא תנ"ב).

פי שיצחק היה בנו יחידו אהובו, שאם לא כן מדוע ציוהו ד' דווקא בלילה זה ולא לפני כן.

עוד כתב ה"יפה תואר": "לפי שידע שיצחק צדיק וחביב מישמעאל, יראה שלא יחפוץ ד' במותו, ולכן הסתפק אם מאמר 'את בנד' נאמר על ישמעאל, אף על פי שלא יתייחס אליו, מכל מקום מאחר שהוא זרעו, כבר יאמר לו עליו: 'בנד', על דרך: 'כי זרעך הוא' (כא, יג), עם שכבר אמר: 'כי ביצחק יקרא לך זרעי' (כא, יב)... ואז אמר לו ד': 'את יחידך', שזה רומז יותר על יצחק, שהוא יחידו... ועם כל זה פקפק אברהם, שמפני הסברות הנזכרות יראה שכנגד ישמעאל מדבר. וגם מאמר: 'יחידך', אפשר שיתפרש עליו מצד היותו בן יחיד מאם מיוחדת... ואז אמר לו: 'אשר אהבת'... ועם כל זה פקפק אברהם שאין גבול בפרי בטן לאהבה זה מזה. שאפשר תהיה בחינה בכל אחד להאהב מאחיו, וכן ישמעאל אפשר יתאהב יותר, מצד היותו ראשית אונו, ונימול בגודלו ולא עיכב, ולכן אין להחליט הגזרה עד שתבואר".

כלומר: כל דבריו של אברהם היו אמנם דחוקים, אבל הם נאמרו כיון שאברהם הבין שד' אינו חפץ שאברהם ימית את יצחק!

ג. קושיה נוספת

יש לשאול על דברי רש"י – גם אחרי תירוץ ה"יפה תואר" – שרש"י כתב בגירוש ישמעאל: "ויקח לחם וחמת מים – ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו, על שיצא לתרבות רעה" (כא, יד), וכיצד כתב רש"י שעל דברי ד' "אשר אהבת", אמר אברהם: "את שניהם אני אוהב"⁷?

כתב המהר"ל (כב, ב): "אף על גב דלעיל כתב שלא נתן לו כסף וזהב בשביל שיצא לתרבות רעה, זו תוכחה מגולה, כאשר ייסר איש את בנו, אבל מכל מקום אהבה היתה לו על ישמעאל, שהרי בישרו ד' שיעשה ישמעאל תשובה". לפי המהר"ל אברהם לא שנא את ישמעאל, אלא רק רצה ליסרו שיחזור בתשובה.

⁴ מקורו בתרגום יונתן כאן ובויקרא רבה כו, ז.

⁵ לר' דוד פארדו על פירוש רש"י כב, א.

⁶ דף סט ע"ב במהדורה שעם פירוש הרד"ל.

⁷ ה"יפה תואר" לא הקשה על הסתירה ברש"י, שבגירוש ישמעאל כתב "שהיה שונאו", בניגוד לדבריו בעקדה "את שניהם אני אוהב", אלא רק הקשה כיצד יתכן שאברהם יאהב את ישמעאל בן השפחה המגורש בדבר ד', כיצחק בן הגבירה שנוולד לו בבשורת ד' ונימול לשמונה, ורק על כך ענה.

אך יש להעיר שהמהר"ל התייחס רק למה שכתב רש"י שאברהם לא נתן לישמעאל כסף וזהב מפני שיצא לתרבות רעה, אך הוא לא התייחס לדברי רש"י "שהיה שונאו", שעל כך קשה להגיד שאברהם רק הוכיחו.

ה"משכיל לדוד" (כב, ב) תירץ שלעיל כתב רש"י שאברהם שנה את ישמעאל לפי שיצא לתרבות רעה, וממילא אחר כך, כאשר חזר ישמעאל בתשובה, אברהם שב לאהוב אותו.

ד. תירוץ נוסף על קושיות ה"יפה תואר"

מתוך דברי הפרקי דרבי אליעזר (שם) נראה לומר הסבר אחר. הפרקי דרבי אליעזר כתב בהמשך דבריו שם: "באותו הלילה נגלה הקב"ה על אברהם ואמר לו: יקח נא את בנך, את יחידך, אשר אהבת, את יצחק'.

ואברהם חס על יצחק, אמר לפניו: רבון כל העולמים, לאיזה בן? הנולד לפני המילה, או לבן המילה? אמר לו: 'את יחידך'.

אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו: 'אשר אהבת'.

אמר לו: לזה אני אוהב ולזה אני אוהב. אמר לו: 'את יצחק'."

וכתב שם הרד"ל (באות ז): "והיה זה דרך בקשה, אחר שכבר נגזר שיעלה בנו לעולה, אולי יהיה לו די בישמעאל, שבלא זה כבר נאמר לו לגרשו, **וינצל יצחק** שהוא עיקר זרעו'."

בניגוד לדברי ה"יפה תואר", שכתב שאברהם חשב שמפני ש"יצחק צדיק וחביב מישמעאל יראה **שלא יחפוץ ד' במותו**", דהיינו שאברהם חשב שכוונת ד' לישמעאל, נראה מדברי הפרקי דרבי אליעזר שאברהם הבין שהכוונה ליצחק, מפני שישמעאל איננו קרוי יותר בנו, אבל **כדי להציל את יצחק** אמר אברהם שגם ישמעאל הוא בנו, כיון שאין זה שקר, שהרי גם ישמעאל נולד ממנו.

כעין זה מצאנו גם במשה רבנו, שכדי ללמד זכות על ישראל הסביר את דברי ד' בהסבר רחוק מאד. רש"י כתב (שמות כ, ב) שמה רבנו סינגר על ישראל לאחר חטא העגל ואמר לקדוש ברוך הוא שמה שנאמר במעמד הר סיני "אנכי ד' אלקיך" (שם), ו"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שם, ג) בלשון יחיד, נאמר רק לו – למשה רבנו, ולא לכל ישראל, ולכן אין לכלותם על חטא העגל!

האם באמת סבר משה רבנו שבני ישראל לא נצטוו על "אנכי ד' אלקיך" ועל "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"?! ודאי שמה רבנו סבר שבני ישראל נצטוו על כך, אלא שעל מנת לסנגר על בני ישראל ולהצילם מכליה ח"ו, הסביר את דברי ד' בהסבר רחוק.

אף כאן הסביר אברהם אבינו את דברי ד' בהסבר רחוק:

את המלה "בנד" – מהצד התולדתי בלבד, ולא מהצד הרוחני של התייחסות הבן אחר אביו.

את המלה "יחידך" – ביחידות לאמו ולא לאברהם.

את המילים "אשר אהבת" – באהבה המסוימת שהיתה לו כלפי ישמעאל.

כל זאת על מנת להציל את יצחק!

עולה מכאן שאברהם לא התייחס אל ישמעאל כאל בנו לגבי המשכיות משפחתו, אלא אדרבא, אברהם אמר את דבריו אלו דווקא מתוך הכרתו הברורה שיצחק הוא ממשיכו, ולא ישמעאל, ולכן ניסה להציל את יצחק אף בפירוש רחוק שניתן לפרש את דברי ד'. הסבר זה מגדיל עוד יותר את נסיון העקדה, וכפי שיתבאר במאמרים הבאים.

סיכום

א. נחלקו המפרשים בהסבר דברי ד' אל אברהם: "קח נא את בנד, את יחידך, אשר אהבת".

1. הרמב"ן פירש: "בעבור היותו בן הגבירה, והוא לבדו אשר יקרא לו זרע, קראו יחידו, ובא הלשון להגדיל המצוה. אמר: קח נא את בנד, היחיד, האהוב, יצחק, והעלהו עולה לפני". כעין זה כתבו מפרשים נוספים.

2. רש"י פירש: "את בנד" – אמר לו: שני בנים יש לי.

אמר לו: 'את יחידך' – אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו.

אמר לו: 'אשר אהבת' – אמר לו: את שניהם אני אוהב.

אמר לו: 'את יצחק'.

ב. ה"יפה תואר" הקשה על רש"י שדבריו לכאורה סותרים את דברי ד' בפרשת גירוש ישמעאל, שבה אמר ד' לאברהם שישמעאל אינו בנו!

ג. ה"יפה תואר" ענה על שאלותיו שאברהם הבין שד' אינו רוצה להמית את יצחק, ולכן הסביר את דברי ד' בהסברים דחוקים.

ד. נאמר הסבר נוסף על שאלות ה"יפה תואר" שאברהם הבין שד' רוצה להמית את יצחק, אבל אברהם חס עליו, ולכן הסביר את דברי ד' בהסברים דחוקים.